

О ВНЕДРЕНИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС ПО КРИМИНАЛИСТИКЕ

Белоус В. В.

Рассмотрены особенности высшего образования в условиях становления информационного общества. Сформулированы рекомендации в отношении модернизации учебного процесса по криминалистике путем внедрения информационных и коммуникационных технологий.

Ключевые слова: информационное общество, общество знаний, модернизация учебного процесса по криминалистике, инновации, информационные и коммуникационные технологии.

ABOUT APPLICATION OF THE INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES TO THE EDUCATIONAL PROCESS OF CRIMINALISTICS

Bilous V. V.

The article deals with the specifics of higher education in conditions of emerging information society. Recommendations for modernization of the educational process of criminalistics by application of the information and communication technologies are formulated.

Key words: information society, knowledge society, modernization of the educational process of criminalistics, innovations, information and communication technologies.

Надійшла до редакції 30.11.2011 р.

УДК 343. 985

Л.П. Ковтуненко,

канд. юрид. наук

Полтавський юридичний інститут

Національного університету

«Юридична академія України

імені Ярослава Мудрого»

СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ТАКТИКИ ОБШУКУ

Із нових позицій у статті розглянуті чинники, котрі зумовлюють процес формування ситуацій обшуку, а також запропоновані класифікаційні побудови ситуацій цієї слідчої дії. З урахуванням впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників, запропоновані класифікаційні побудови ситуацій цієї слідчої дії.

Ключові слова: ситуація слідчої дії, ситуації обшуку, тактика слідчий дій, тактика обшуку.

Ситуаційний підхід у криміналістиці одним з найбільш актуальних напрямків вирішення різноманітних завдань зудосконалення й оптимізації методів,

прийомів і засобів розкриття й розслідування окремих категорій злочинів. Саме ситуація в багатьох випадках впливає на тактику слідчої дії, прийняття

тактичного рішення, обрання найбільш раціональної системи тактичних прийомів. У повній мірі це стосується й проведення такої слідчої дії, як обшук.

У криміналістичній літературі дослідженню обшуку приділяли увагу такі провідні криміналісти, як Ф. В. Глазирін, В. М. Глібко, С. Ф. Денисюк, М.І. Єникеев, В. О. Коновалова, Е. А. Черних, В. Ю. Шепітько та ін. Водночас при такому достатньо значному інтересі до нього залишається поза увагою вчених низка дискусійних проблем, серед яких і ситуаційна зумовленість проведення цієї слідчої дії.

Метою даної статті є виокремлення й упорядкування чинників, що впливають на формування ситуацій обшуку, а також вивчення класифікаційних підстав стосовно їх побудови. Як видається, вирішення зазначених питань сприятиме формуванню концепції ситуаційрозглядуваної слідчої дії й удосконаленню тактики її проведення.

На сьогодні дослідження ситуаційної зумовленості тактики обшуку вирізняється наявністю різноманітних підходів до визначення ситуацій цієї слідчої дії. Наприклад, одні вчені підкреслюють наявність їх конфліктного характеру [4, с. 84], дехто вважає, що проведення обшуку може характеризуватися як конфліктним, так і безконфліктним її перебігом [8,

с. 350]. Водночас вважаємо, що треба погодитися з думкою В. О. Коновалової, що такий поділ має вкрай широкий діапазон спрямованості, а тому обрання відповідної тактики розглядуваної слідчої дії й оптимальне використання тактичних прийомів припускають необхідність більш диференційованого підходу до ситуативності обшуку [9, с. 50]. З урахуванням цих позицій В. Ю. Шепітько зазначає, що ситуації обшуку можна поділяти на ті або інші види залежно від різних підстав, як-от: (а) присутність або, навпаки, відсутність обшукуваної особи при обшуку; (б) її ставлення до пропозиції слідчого видати вказані в постанові предмети чи документи, а також вказати місце, де переховується злочинець; (в) її ставлення до здійснюваного обшуку; (г) передбачуваний спосіб схову предмета пошуку [12, с. 242-244]. Відповідно до кожної групи науковець вирізняє певну кількість ситуацій.

С. Ф. Денисюк виділяє інші типові блоки ситуацій даної слідчої дії. Це ситуації: (а) зумовлені обсягом інформації; (б) які стимулюють спілкування з обшукваним; (в) пов'язані з протидією здійсненню слідчої дії; (г) що пояснюються рівнем поінформованості про предмет пошуку; (д) зумовлені припущенням про спосіб зберігання останнього; (є) що виникають на різних ета-

пах проведення пошуку. Щодо кожного блоку вчений також пропонує певний поділ ситуацій обшуку [6, с. 121,122].

Наведені міркування криміналістів, безперечно, становлять собою певний науковий інтерес щодо досліджуваної проблематики, але при подальшому вивченні ситуацій обшуку ми не виключаємо будь-якіз них, а запропонуємо більш диференційований підхід до поділу останніх.

При вирішенні вказаного завдання варто враховувати чинники, що зумовлюють виникнення ситуацій, і їх протікання. До об'єктивних чинників слід віднести: а) кількість об'єктів та одночасність проведення даної слідчої дії; б) час, що сплинув з моменту одержання слідчим інформації про місцезнаходження предмета пошуку до безпосереднього проведення обшуку; в) ступінь доступу слідчого на об'єкт обшуку; г) присутність (або відсутність) обшукуваного при проведенні слідчої дії; д) рівень поінформованості слідчого, про обшукувану особу, про предмет пошуку, вірогідні місця його приховування і способи маскування.

До суб'єктивних чинників належать: (а) рівень професійної підготовки слідчого, його вміння використовувати рефлексивне мислення й управління; (б) позиція й поведінка обшукуваної особи.

Своєрідність характеру приховування і як наслідок – потреба застосування різних тактичних прийомів чи їх систем під час обшуку певного об'єкта впливають на формування ситуацій останнього. Так, наявність декількох об'єктів і необхідність їх обшуку ставлять перед слідчим відповідні завдання, що видозмінюються залежно від того, проводиться обшук одного об'єкта чи одночасно декількох або декількох, але в різний час.

При проведенні обшуку одного об'єкта дії слідчого є менш складними порівняно з обшуками декількох, оскільки як підготовка, так і проведення останніх вимагає від слідчого не тільки загального плану дій і засобів зв'язку між слідчо-оперативними групами, а й наявності відомостей про окремі предмети й кожну обшукувану особу. Нерідко зволікання з обшуком призводить до негативних наслідків. Відомі випадки, коли обшукуваний попереджує інших осіб про можливість проведення у них обшуку або ж вживає заходи з приховування чи знищення предметів пошуку в інших необшукуваних місцях.

На формування ситуацій цієї слідчої дії впливає й час, що минув з моменту одержання слідчим відомостей про місцезнаходження предмета пошуку до безпосереднього її здійснен-

ня. Проведення обшуку одразу ж після отримання слідчим інформації про місцезнаходження предмета пошуку характеризується, як правило, настанням позитивного результату проведеної слідчої дії. У такому разі обшукуваний або члени його сім'ї виявляються психологічно неготовими до протидії слідству, при цьому їм важче приховати хвилювання. Часто в цих осіб немає достатньо часу для вжиття тих чи інших засобів маскування чи знищення предметів пошуку. Однак і передчасність проведення цієї слідчої дії іноді призводить до того, що отримання відповідних доказів ускладнюється браком необхідних відомостей про предмет обшуку, вірогідні способи його приховування, місце майбутнього обшуку й особу обшукуваного [2, с. 119].

Здійснення обшуку після отримання слідчим інформації про місцезнаходження предмета пошуку і витрачений на це час істотно впливають на результативність розглядуваної слідчої дії. Адже протягом часу, що минув після вчинення злочину, обшукувана особа чи її близькі родичі (знайомі) мають можливість приховати, а то й видалити з місця майбутнього обшуку чи взагалі знищити докази або ж учинити інші дії щодо предметів пошуку. Дана обставина, звичайно, від-

чутно впливає на формування ситуацій обшуку й тактику його проведення.

Ситуації обшуку залежать і від ступеня доступу слідчого на об'єкт обшуку. У багатьох випадках обшукуваний або члени його сім'ї надають можливість вільного доступу слідчого на цей об'єкт. Проте може виникнути ситуація, за якої вказані особи чинять перешкоди негайному проникненню на об'єкт, відтягуючи проведення обшуку з метою виграти час, щоб приховати або знищити предмети пошуку. Настання подібної ситуації вкрай небажане з тактичної точки зору, бо зумовлює можливість без результативності проведення обшуку.

До чинників, що зумовлюють виникнення певних ситуацій, можна віднести й присутність (або відсутність) обшукуваного під час проведення цієї слідчої дії. Якщо обшукуваний присутній при цьому, дії слідчого, з одного боку, повинні бути спрямовані не тільки на відшукування певних предметів, а й на спостереження за поведінкою присутньої особи: її поведінка може як мати елементи взаємодії зі слідчим, так і вирізнитися протидією, конфліктністю. Нерідко ця особа, перебуваючи в стані напруги, виявляє мимовільні реакції, за якими слідчому належить спостерігати і вміло використовувати їх.

Треба відмітити, що професія обшукуваного, його звички, інтелектуальні якості і спосіб життя неминуче відбиваються на виборі місця схову, конструкції тайника, способах маскуванню. Злочинець, як правило, вдається до тих прийомів і методів, якими він найкраще володіє. Часто професія такої людини свідчить про її фізичні можливості зі створення тайників, важкодоступних місць за допомогою тих чи інших інструментів, знарядь, сировини, матеріалів, якими він найчастіше користується.

На поділ ситуацій обшуку впливає також рівень поінформованості слідчого про предмет пошуку, вірогідні місця його приховування і спосіб маскуванню, про обшукувану особу. Аналіз обстановки місця обшуку і знання про цей предмет дозволяють виявити найвірогідніше місце його природного зберігання [10, с. 64]. Але, як правило, слідчий у своєму розпорядженні має досить обмежені дані про предмет пошуку, що, у свою чергу, ускладнює здійснення слідчої дії й може вплинути на її характер і напрямки. Якщо передбачається, що цей предмет зберігається в легкодоступному місці спеціально не замаскований, обшукуваний надає йому такого природного стану, який не повинен привертати увагу слідчого. Предмети пошуку поміщаються на видних

місцях (на столі, в шухлядах, шафах, сервантах тощо) з метою дезорієнтації дій шукаючого, оскільки останній не припускає, що вони не мають спеціального маскуванню, а тому можуть і не братися до уваги. Значну складність становлять собою пошуки предметів, прихованих у важкодоступних, невідповідних для зберігання місцях і спеціальних тайниках, бо злочинці часто вдаються до витончених способів їх приховування. При виготовленні тайників, сховищ злочинці в деяких випадках враховують цілу низку чинників психологічного характеру. А. В. Дулов відносить до них в основному розрахунок: (1) на прояв стомленості й автоматизму шукаючого; (2) на його гидливість; (3) на тактовність та інші благородні спонукання з боку слідчого; (4) на навмисну недбалість схову предмета (залишення його на виду); (5) на відвернення уваги виготовленням тайників-двійників, тобто на те, що при виявленні першої такої порожньої схованки решту оглядати не будуть; (6) на організацію конфлікту під час обшуку з метою відвернення уваги для переховування шуканого предмета [7, с. 347].

Як зазначає М. І. Єникєєв, успіх обшуку значною мірою залежить від інтелектуально-вольових якостей слідчого: гнучкості його інтелекту, роз-

виненості відтворюючої уяви, витримки, наполегливості, професіоналізму, самовладання, здібності до тривалої напруги в подоланні труднощів тощо [8, с. 17]. Тому на ситуації цієї слідчої дії можуть впливати й суб'єктивні чинники, які охоплюються насамперед рівнем професійної підготовки слідчого та його вмінням використовувати рефлексивне мислення й управління при визначенні місця приховання предмета пошуку. Безпосередність і коректність слідчого в поєднанні з упевненістю в успіху своїх дій, рішучістю й готовністю приступити до неї з максимальною віддачею — така лінія поведінки обеззброює обшукуваного, дає більше шансів на успіх [3, с. 91].

Уміння ефективно застосувати рефлексію дозволяє, так би мовити, перегравати суперника. Із цього приводу В. І. Гаєнко зазначає, що важлива роль у таких випадках належить саме рефлексивному мисленню, що допомагає уявній орієнтації слідчого на ту схему дій і міркувань злочинця, яка є підставою для способу місця приховування. Програвання варіантів міркувань злочинця, як правило, сприяє ефективності проведення обшуку [1, с. 62].

Під час обшуку слідчий повинен прагнути встановити психологічний контакт з обшукуваним: адже сам факт проведення

цієї дії викликає в нього негативне ставлення до слідчого та його поведінки. Такий стан обшукуваної особи викликає певні ускладнення в налагодженні з нею належних відносин. Слідчому треба враховувати можливість виникнення подібних ситуацій і виявляти тактовність, комунікабельність, розуміння психологічного стану цієї людини, співчуття до неї, що в подальшому може спонукати останнього добровільно видати шукані предмети.

До чинників, що впливають на формування ситуації обшуку, слід також віднести позицію й поведінку, які обирає обшукувана особа. Ідеться про самостійну видачу предметів пошуку або ж відмову в цьому, про сприяння проведенню цієї слідчої дії чи, навпаки, про перешкоджання їй або ж обранні пасивної, нейтральної позиції. Так, при добровільній видачі предмета пошуку зазначена слідча дія характеризується в основному безконфліктним перебігом. Факт проведення обшуку нерідко викликає в обшукуваної особи почуття невідворотності покарання, вона при цьому усвідомлює свої злочинні дії й розкаюється у їх учиненні. Але існують також випадки, коли обшукуваний, надаючи добровільно необхідні предмети або документи слідчому, тим самим розраховує уникнути подальшого обшуку й

викриття його в інших злочинних діяннях. Як вважають А. М. Гусаков та А. О. Філющенко, добровільна видача предметів обшуку, як правило, пояснюється прагненням: (а) видати частину компрометуючих матеріалів з метою перешкодити виявленню основної, важливішої їх частини; (б) видати потрібні документи або предмети, щоб запобігти вилученню значних сум грошей або цінностей, нажитих злочинним шляхом; (в) перешкодити виявленню слідів і речових доказів стосовно іншого (або іншим) злочину, про який слідству ще невідомо [5, с. 78].

Проведення обшуку при відмові від добровільної видачі предметів пошуку майже завжди викликає в обшукуваного психічну напруженість. В основі останньої лежить страх перед виявленням предметів, що його викривають, атому нерідко ця особа поводить себе агресивно і своєю поведінкою перешкоджає слідчому здійснювати дану слідчу дію. У ході обшуку ця людина за наявності в неї відомостей про знаходження предметів пошуку, звичайно, усвідомлює небезпеку їх виявлення, а тому вчинює певні дії щодо їх приховання або знищення.

Активна участь обшукуваного в цій слідчій дії, спрямована на надання допомоги слідству, характеризується його ціленаправ-

леним втручанням у її перебіг, що виражається або в прагненні полегшити роботу слідчому з метою створення умов, які свідчили б про наявність (або відсутність) предмета пошуку, або ж у дезорганізації дій слідчого з метою відволікати його увагу від захованого. У той же час така активність обшукуваного може бути спрямована на перешкоджання роботі слідчого, на спробу вивести його з психологічної рівноваги. Тут може мати місце, наприклад, відштовхування слідчого від дверей, вікна, дитячої коляски, образливі вигуки, звинувачення (в істеричній або хуліганській формі) в порушенні закону, виривання з його рук якогось-небудь предмета тощо [11, с. 88]. Знаходячись у стані сильного збудження, обшукувана особа не в силах контролювати свої дії, результати яких можуть виражатися в афектних спалахах, проявах істерики.

Ситуація пасивної участі обшукуваного виключає будь-які контакти зі слідчим. Така особа розуміє, що його поведінка, певні прояви реакції під час обшуку попадають під пильне спостереження з боку слідчого, і тому прагне взяти себе в руки з метою пригнічення своїх психофізіологічних реакцій, демонструє байдужість, мовчання, перебуває в одному місці, погашує будь-які емоції.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Спираючись на розгляд значених чинників, можемо запропонувати нижченаведений поділ ситуацій обшуку:

1) за ступенем збігу цілей в учасників слідчої дії: (а) конфліктна без суворого суперництва (при добровільній видачі частини предметів пошуку або при пасивній (нейтральній) участі обшукуваної особи); (б) конфліктна із суворим суперництвом (при відмові від добровільної видачі предметів пошуку або при перешкоджанні в обшуку);

2) за ступенем інформаційної визначеності: (а) проста (за наявності достатнього обсягу інформації про предмет пошуку, вірогідні місця його приховування і спосіб маскуванню, про обшукувану особу); б) складна (за браком достатнього обсягу інформації про предмет пошуку, вірогідні місця приховування і спосіб маскуванню, обшукувану особу);

3) за характером поведінки й позиції учасників слідчої дії: (а) конструктивна (сприятлива)

(при вільному доступі на об'єкт обшуку або при проведенні останнього одразу після одержання слідчим інформації про місцезнаходження предмета пошуку); (б) деструктивна (несприятлива) (при перешкоджанні слідчому у вільному доступі на об'єкт обшуку або при проведенні обшуку через деякий час після одержання інформації про місцезнаходження предмета пошуку);

4) за кількістю елементів, що визначають характер ситуації слідчої дії: (а) спрощена (при обшуку одного об'єкта); (б) комплексна (ускладнена) (при одночасному обшуку декількох об'єктів або теж декількох, але в різний час).

Запропоновані ситуації обшуку взаємодіють між собою, утворюючи при цьому певну динамічну структуру, дослідження якої в подальшому дозволить виділити тактичні прийоми чи їх системи, найбільш оптимальні в тій або іншій ситуації досліджуваної слідчої дії.

Список літератури: 1. Гаенко В. И. Обыск при расследовании хищений государственного и общественного имущества, совершенных путем мошенничества / В. И. Гаенко // Пробл. соц. законности: респ. межвед. науч. сб. – Х.: Вищашк., 1984. – Вып. 14. – С. 60-65. 2. Герасименко А. Ю. Подготовка к обыску: прогнозирование и тактический риск / А. Ю. Герасименко // Пробл. соц. законности. – Х.: Основа, 1991. – Вып. 26. – С. 115-120. 3. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий: учеб. пособ. / Ф. В. Глазырин. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1973. – 156 с. 4. Глазырин Ф. В. Обыск и выемка. Психологические особенности / А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др. // Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): учеб. пособ. [для вузов МВД СССР]. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – С. 83-93. 5. Гусаков А. Н. Следственная тактика (в вопросах и ответах): учеб. пособ. / А. Н. Гусаков, А. А. Филющенко. – Свердловск: Урал. ун-т, 1991. – 148 с. 6. Денисюк С. Ф. Система тактических приемов обыску: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Денисюк Станіслав Федорович. – Х., 1999. – 204 с. 7. Дулов А. В. Судебная психология: [учебник] [изд. 2-е исп. и допол.] / А. В. Дулов. – Минск. : Вышейш. шк., 1975. — 462 с. 8. Еникеев М. И. Психология обыска и

выемки. Практикум по юридической психологии: учеб. пособ. / М. И. Еникеев, Э. А. Черных. – М.: ВЮЗИ, 1986. – 80 с. **9.** Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособ. / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х.: Гриф, 1997. – 256 с. **10.** Коновалова В. Е. Обыск: тактика и психология : учеб. пособ. / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х.: Гриф, 1997. – 80 с. **11.** Тактические основы следственных действий: учеб. пособ. [по курсу криминалистики, специальному практикуму и спецкурсу «Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений»; для студ. судеб.-следст. специализации].– Алма-Ата : Казах. гос. ун-т, 1977. – Вып. 3. – 111 с. **12.** Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. / В. Ю. Шепитько. – Х.: Харків юрид., 2007. – 432 с.

СИТУАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ТАКТИКЕ ОБЫСКА

Ковтуненко Л.П.

С новых позиций в статье рассмотрены объективные и субъективные факторы, предопределяющие процесс формирования ситуаций обыска. С учетом их влияния предложены классификационные построения ситуаций этого следственного действия.

Ключевые слова: ситуация следственного действия, ситуации обыска, тактика следственных действий, тактика обыска.

SITUATION GOING NEAR TACTIC OF SEARCH

Kovtunencko L.P.

From new positions in the article the considered factors that predetermine the process of forming of situations of search. Taking into account influence of objective and subjective factors, the classification constructions of situations of this inquisitional action are offered.

Keywords: situation of investigation action, situations of search, tactic of consequence actions, tactic of search.

Надійшла до редакції 15.11.2011 р.

УДК 343.985 (343.9.01)

В.В. Шаповалов,

*д-р фарм. наук, професор
Головне управління охорони
здоров'я облдержадміністрації,
м. Харків*

ЄДИНА КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ (1961 р.), «ЖОВТИЙ ПЕРЕЛІК» (2010 р.) ЯК ОСНОВА ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ФАРМАЦІЇ В ДЕРЖАВНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

У даній статті представлені результати судово-фармацевтичного вивчення міжнародних документів, регулюючих оборот психоактивних речовин, віднесених до класифікаційно-правової групи «наркотичні засоби». Вивчено зміст одного з додатків до Конвенції ООН «Про наркотичні засоби» (1961 р.) - «Жовтий перелік» (2010 р). Наведено приклади з міжнародної судово-фармацевтичної практики, що підтверджують актуальність розвитку міжнародного співробітництва з країнами ЄС та СНД по боротьбі з наркозлочинністю.

Ключові слова: судова фармація, наркозлочинність, Конвенція ООН «Про наркотичні засоби».